

Japoncadaki birleşik fiiller ve Türkçedeki fiillere benzerlikleri: fiil + fiil

Kerim Demirci

Pamukkale Üniversitesi, Denizli

Birleşik fiil

Birden fazla fiilin tek anlam etrafında birleşerek bir fiil işlevi yüklenmesi olayına dünyanın birçok dilinde rastlanır. Dilbilim sözlüklerinde genellikle *sıralı fiil yapısı* (serial verb construction), *sıralı fiil* (serial verb), *sıralama* (serialization) veya *fiil sıralaması* (verb serialization) (Crystal 1997: 348–349; Trask 1993: 251–252; Matthews 1997: 339) gibi kavramlarla karşımıza çıkan bu yapının Batı Afrika dilleri, Doğu ve Güneydoğu Asya dilleri ve Yeni Gine gibi ülke dillerinde sıkça kullanılmakta olduğu belirtilmektedir. Dilbilim alanında saygın bir yere sahip olan D. Crystal ve R. L. Trask'ın kaynak eserlerinde bu tür yapıların kullanıldığı alan doğru olmakla beraber 'eksik olarak gösterilmiştir. Birleşik fiil yapılarının yaygın olduğu dil sahasını belirtirken, Doğu ve Güneydoğu Asya dillerinin yanına Türk dillerinin içinde bulunduğu, Asya'da oldukça geniş bir coğrafyaya yayılan Altay dillerini de zikretmek gerekir. Hem morfolojik hem de semantik bakımdan fiil yapıları da gayet dikkat çekici zenginliklere sahip olan Altay dillerinin, uluslararası dilbilim sahasında, ayırdedici özellikler sözkonusu olduğunda sadece eklemeli dil oluşları, sesli uyumu ve isim çekim ekleriyle öne çıkmış olmaları¹ bu dilleri tanıma adına bir eksiklik olarak nitelendirilebilir. Kesinliği tartışılmakla birlikte Türk dilleri gibi Altay dil ailesine mensup olduğu kabul edilen Ja-

1. Yabancı kaynakların birçoğu Altay dilleri söz konusu olduğunda bu dillerin bilhassa eklemeli diller (agglutinating language) olduklarını vurgularlar. Bu tür kaynaklar daha çok Türkçe başta olmak üzere diğer Altay dillerindeki sesli uyumu (vowel harmony) ve hal ekleri (case system) konusunu örneklerle açıklarlar. O kadar ki, B. J. Blake'ın *Case [Hal]* kitabı *Mehmet adam-a elma-lar-ı ver-di* (Blake 1994: 1) cümlesiyle başlar. Oysa bu dillerin fiil sistemleri de oldukça dikkat çekici ve araştırmayı gerektiren özelliklere sahiptir.

ponca da birleşik fiiller açısından gayet zengin bir dildir. Her ne kadar Uzak Doğu dillerini düşündüğümüzde, bizde oluşan ilk çağrışım o dillerin karmaşık yazı karakterleri olsa da, bu dillerin Türkçeye benzeyen birçok morfolojik veya semantik yönü bulunmaktadır. Bu yazının ana konusunu bu benzerliklerin belki de en şaşırtıcılarından olanını, Japoncadaki birleşik fiiller konusunu ele alacağız. Ancak, Japoncadaki bu yapılara gelmeden önce birleşik fiil yapılarının genel bir tanımını yapıp farklı dillerden örnekler vermek faydalı olacaktır.

Zeynep Korkmaz'ın Türkçeyi göz önünde bulundurarak yaptığı tanıma göre birleşik fiiller, bir isim ile bir yardımcı fiilin, iki ayrı fiil şeklinin yahut isim soylu bir veya birden çok kelime ile bir esas fiilin birleşmesinden oluşan ve tek bir kavrama karşılık olan fiil türleridir (Korkmaz 2003: 150, 2003: 46). R. L. Trask'ın (1993: 251-252) tanımına göre ise semantik olarak tek bir anlam içeren, aynı özne tarafından yönlendirilen, fakat sentaktik bakımdan birden fazla fiilin art arda gelmesiyle oluşan, açık/görülen bir bağlaç ile bağlanmayan yapılardır. Bu çalışmamızda, Zeynep Korkmaz'ın tanımındaki belirttiği bir isim ile bir fiilin birleşmesiyle oluşan *yardım et-*, *Kabul buyur-*, *arz cyle-* vb. fiiller inceleme alanı dışındadır. Başka bir deyişle, bu yazıda ele alınacak birleşik fiiller iki veya daha fazla fiilin oluşturduğu yapılardır. Türkçede *yığılıp kaldım*, *kaçıp geldim*, *alıverdim*, veya Kazak Türkçesinde *Xatti cazıp berdim* 'Mektubu (birisi için) yazdım', *Kün şığıp baradı* 'Güneş çıkıyor' (Demirci 2003: 2, 165) örneklerinde gördüğümüz türden birleşik fiillerdir. Ardışık şekilde fiillerin sıralanması aralarında genetik bir bağ bulunmayan birçok dilde mevcuttur.

Dünya dillerinden bazı örnekler

Yukarıda bahsedildiği gibi birleşik fiil yapıları birçok dilde bulunmaktadır. Örneğin, Çincenin Mandarin lehçesinde (Li 1989: 54-70) iki fiilin art arda sıralanmasından oluşan birleşik fiiller sıkça kullanılmaktadır. Bu fiiller *sonuçsal* (resultative) ve *paralel* olmak üzere ikiye ayrılırlar. Aşağıdaki iki örnekte görüldüğü gibi sonuçsal yapılarda ikinci fiil birinci fiilin bir sonucu durumundadır.

1. a.	<i>wō</i>	<i>bā</i>	<i>chá</i>	<i>bēi</i>	<i>dā</i>	<i>pò</i>	<i>le</i>
	ben		çay	kap	vur-	kır-	geçmiş zaman (aspekt)
	'Ben çay bardağını kırdım'						
1. b.	<i>tā</i>	<i>bā</i>	<i>mén</i>	<i>lā</i>	<i>kāi</i>	<i>le</i>	
	3. tş		kapı	çek-	aç-		geçmiş zaman (aspekt)
	'Kapıyı (çekerek) açtı'						

Paralel yapılar ise önceleri tek fiille ifade edilen hareketlerin zamanla aynı anlamdaki iki farklı fiille ifade edilmeye başlanmasıyla ortaya çıkmışlardır. Eskiden tek heceli *māi* fiiliyle ifade edilen *al-* fiili modern Mandarin lehçesinde *gòu-māi* fiilleriyle de ifade edilmeye başlanmıştır. Her iki fiil de 'satın almak' anlamı taşımaktadır.

1. c. *Wō de gōngsī gòu- māi shāngpīn*
Ben ilgi eki şirket al- al- mal
'Benim şirketim mal alır'
1. d. *Wō de gōngsī māi shāngpīn*
Ben ilgi eki şirket al- mal
'Benim şirketim mal alır'

Çincenin öteki büyük lehçesi olan Kantoncada da doğal olarak Mandarince-dekine benzer yapılar vardır (Yip 1994: 142-149).

2. a. *Bātyùh ngòhdeih heui tái hei*
Haydi biz git- gör- film
'Haydi, sinemaya gidelim'
2. b. *Ngòh tīngyaht fēi heui gin-gūng*
Ben yarın uç- git-gör-iş (mülakat)
'Ben yarın bir mülakata gidiyorum'

Batı Afrika dillerinden Kwa dili de ardışık fiiller konusunda oldukça zengindir. Bazı örneklerde her iki fiil de gerçek anlamını kaybedip tamamen deyimselleşirken (4. b.) bazılarında ise iki fiil gerçek anlamlarını kaybetmeden (4. a.) yeni bir anlam oluştururlar.

3. a. *Ī-de pòáno noá baá*
3. tş-al- masa belirteç gel-
'O, masayı getiriyor'
3. b. *Me- gyeá no dá*
1. tş al- 3. tş akk ye-
'Ona inarurum'
3. c. *Aémmaá yñá adwuáma maá Kofá*
Amma | yap- iş ver- Kofi
'Amma Kofi için çalışıyor'

Kwaca ve Çince ile genetik bir bağı bulunmayan, fakat Türkçe ile genetik akrabalığı tartışmalı olan² Moğolcada da birleşik fiil yapıları mevcuttur.

2. Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Poppe 1965 ve Clauson 1962.

4. a. *güicü aroba*
koş-ger gir-geçmiş z. 1. tş
'Koşup girdi'
4. b. *biçicü ögbe*
yaz-ger ver-geçmiş z. 1. tş
'Başkaları için yazıverdi' (Poppe 1974: 161-162)

Endonezya'dan bağımsızlığını yeni alan Doğu Timor'da konuşulan Tetun-Dili³ adlı dilde de sıralı fiiller bulunmaktadır.

5. a. *Ohin hau hakarak fo hatane ba imi kona*
Bugün ben iste- ver- bil- datif sen-çoğul dokun-
ba ema Timor oan nia moris loron-loron nian
datif halk Timor döl iyelik hayat gün-gün iyelik
'Bugün sizlere Doğu Timor halkının günlük hayatı hakkında konuş-
mak istiyorum'
5. b. *Nia halai sa'e ba foho*
O koş- yüksel- datif dağ
'O dağa koştu'

Ural dillerinin Fin-Ugor dalından olan Macarcada da benzer sıralama bulunur.

6. a. *A gyerek-ek énekel-ve sétál-t-ak*
belirteç çocuk-çoğul şarkısöyle-ger yürü-geçmiş z. 3. tş
'Çocuklar şarkı söyleyerek yürüdüler' (Haspelmeth 1995: 283)

Japonca birleşik fiiller

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi birbirinden uzak coğrafyalarda konuşulan birçok dilde birden fazla fiilden teşekkül edip tek bir yüklem vazifesi gören fiil yapıları vardır. Sentaktik bakımdan Türk dillerine en yakın dillerden biri olan Japoncada da gayet zengin bir birleşik fiil varlığına rastlamaktayız.⁴ Türkçede bir fiille sade bir şekilde anlatılabilen bir hareketi, oluşu, kılışı veya eylemi birden fazla fiilin birleşmesiyle daha canlı, kapsamlı ve farklı anlatma imkanı elde etmiş oluruz. Japonca fiil yapılarının temel un-

3. Buradaki *Dili* kelimesi tesadüfen Türkçe *dil* kelimesinin -i iyelik eki almış şekline benzese de aslında bir yer ismidir. Dili şehri Doğu Timor'un başkentidir. Tetun-Dili dili ise Tetunun bir lehçesidir. Bu dil Tetum olarak da adlandırılır.
4. Bu konuda en kapsamlı araştırmalardan biri Yoshhiko Tagashira ve Jean Hoff tarafından yapılmıştır. Yazımızın bu bölümünde onların çalışmasının ilk 20 sayfasından faydalanılmıştır. Kitabın diğer sayfalarından alınan örnekler için sayfa numarası belirtilmiştir.

surlarından biri olan birleşik fiiller doğal olarak dildeki anlatıma canlılık ve zenginlik katmaktadır.

Yapısal özellikler

Japoncadaki her bir birleşik fiil iki fiilin bir araya gelmesiyle teşekkül eder. Birinci fiil (F1) *Renyookei* adı verilen formattadır. *Renyookei*, morfolojik ve semantik fonksiyon itibarıyla Türkçe ve diğer Türk dillerindeki zarf fiil⁵ ekine benzemektedir. Fiilin son seslerinin *-i*'ye dönüşmesi suretiyle *Renyookei* formu oluşturulur. Bazı durumlarda mastar eki olan *-(r)u* düşer ve fiil kökündeki *-e* sesi *Renyookei* formu görevi üstlenir (*taberu* 'yemek' → 'tabe'). İkinci fiil (F2) ise Tağaşhira'nın 'sözlük giriş formu' dediği mastar formundadır. *Renyookei* formatındaki birinci fiilin aksine ikinci fiil, cümle içinde kullanıldığı zaman değişik eklerle çekimlenmektedir. *kami kiru* 'ısırp koparmak' < (ısrır- kes-), *kake takeru* 'bir yere telaşla koşmak' < (koş- iliştir-), *ii watasu* 'bir kararı sözlü olarak ilan etmek' < (söyle- ver-). Bu yapıyı bir şema halinde gösterebiliriz:

Japonca yapı		Türkçe yapı	
Birinci fiil + Renyookei	İkinci fiil	Birinci fiil+Gerundium	İkinci fiil
<i>hara-</i>	<i>i</i>		
<i>ode-</i>	<i>Renyookei</i>	<i>söyle-</i>	<i>yi</i>
'geri ödemek'	<i>modosu</i>	'aniden söylemek'	<i>ver-</i>
	<i>döndür-</i>		

Görüldüğü gibi Japoncada birleşik fiiller yapısal olarak Türkçedeki emsallerine benzemektedir. Bilindiği üzere Türkçede çekimlenmemiş haldeki (non-finite-mastar durumundaki) *gel-*, *çık-*, *git-* vb. fiillerinin *-ip*, *-I* veya *-A* zarf fiil ekleri alarak *gel-ip*, *çık-a*, *gid-e* durumuna gelirler. Yani Türkçede *non-finite* bir yapı *finite* hale gelirken fiil köküne harici bir morfem eklenir; buna mukabil Japoncada *Renyookei* formunun teşekkülü daha ziyade kelimenin bünyesinde cereyan eden fonolojik bir hadisedir.

nomu 'içmek' → *nomi*

harau 'ödemek' → *harai*

kakeru 'koşmak' → *kake*

nageru 'fırlatmak' → *nage*

todokeru 'bir yere bir şey getirmek, rapor etmek' → *todoke*

5. Tetsuya Sano, Mart 1999'da yaptığı *Verbal Inflection in the Acquisition of Japanese* 'Japonca öğreniminde fiil çekimleri' adlı çalışmasında *Renyookei* formunu *adverbial*, yani, *zarf fiil* olarak adlandırmaktadır (<http://coe-sun.kuis.ac.jp/coe/public/paper/outside/sano2.pdf> (30. 01. 2005)).

Birleşik fiilleri oluşturan elementlerin anlam karakterleri açısından bakıldığında Tagashira'ya göre (1986: 2) Japoncadaki birleşik fiillerin en büyük özelliği bu yapıların büyük çoğunluğunun *aktivite/eylem* ve *proses/süreç* bildiren fiillerden oluşmalarıdır. Tagashira, süreç gösteren fiillerin geçişli ve geçişsiz olduklarını ve bunların durum değişikliği (change of state) veya konum değişikliği (change of location) gösteren fiiller olduğunu belirtir. Örneğin, geçişsiz bir fiil olan *aku* 'açık hale gelmek', geçişli bir fiil olan *akeru* 'açmak' fiiliyle birleşerek kapalı durumdaki bir nesnenin açılarak durumunun değiştiğini gösterir. Öte yandan geçişsiz *hairu* 'girmek' ve geçişli *ireru* 'yerleştirmek' birleşerek nesnenin durumundan ziyade yerinin değişikliğini gösterir.

Aktivite fiilleri ise, durum veya konum değişikliği göstermezler: *huku* 'üfleme', *miru* 'bakmak', *motu* 'tutmak', *sasou* 'davet etmek' vb.

Aktivite fiilleri ile proses fiilleri birleşip birleşik fiiller oluştururlar: *osi akeru* 'itmek-açmak > itip açmak', *tataki akeru* 'vurmak-açmak > vurup açmak'.

Birleşik fiillerin aktivite ve proses fiillerinden oluşmaları gerçeğinin yanı sıra, bu fiil yapılarında ikinci fiilden (F2) kaynaklanan anlamda bir soyutluk derecesi bulunmaktadır. Bu soyutluk derecesi, rakamsal olarak ifade edilecek olunursa, sıfırdan üçe kadar çıkabilmektedir. Örnek olarak *tukeru* 'eklemek, iliştiirmek' fiilinin ikinci fiil olarak kullanıldığı yapılara bakalım:

1. Sıfır derece soyutluk: *nui tukeru* 'dikmek-eklemek > dikip eklemek' birleşik fiilinde her iki fiil de bir nesneyi bir yere eklemeyi ifade ederler ve eylemde soyutluk yoktur. Bu yapıda *tukeru* fiili bir nesnenin konum değiştirip başka bir nesneye eklenerek onun tamamlayıcı (integral) bir parçası haline gelmesini ifade eder.

2. Birinci derece soyutluk: *hari tukeru* 'yapıştırmak-eklemek > iyice yapıştırmak' fiilinde nesne bir konum değişikliğine uğrar fakat eklendiği nesnenin tamamlayıcı bir parçası olmaz. *nui tukeru* fiilinde olduğu gibi buradaki *tukeru* fiili tam bir somutluk sergilemez.

Sono zeikan-sunkoku no kami wa sikkari haritukete okanai, sugu toreru wa yo.

'Eğer, Gümrük Beyan Formu'nu iyi yapıştırmazsan hemen düşeceğine biliyorsun' (Tagashira 1986: 46).

3. İkinci derece soyutluk: *ue tukeru* 'ekmek, dikmek-eklemek > bir şey dikmek'. Bu yapıda *tukeru* fiili daha ziyade ağaç veya bitki türünden bir nesnenin zemine sağlamca yerleştirildiğini gösterir. Eylemin hem cereyan edişi hem de nasıl olduğu ifade edilir.

4. Üçüncü derece soyutluk: *sikari takeru* 'azarlamak-eklemek > sertçe azarlamak'. Burada *takeru* fiili azarlamak anlamındaki *sikari* fiilini tasvir etmektedir. *takeru*, azarlama eyleminin bir nevi zarfı işlevini yüklenmiştir.

Ano okusan wa itinitizyuu gamigami zyotyuu ya kodomi-tati o sikaritakeru
'O kadın, gün boyunca çocuklarına ve hizmetçi kıza kaba davranıp onları şiddetlice azarlar' (Tagashira 1986: 175).

Üçüncü derece soyutluk durumunda ikinci fiilin gerçek anlamından sıyrılması Türk dillerindeki tasvir fiillerinin üstlendiği semantik görevle örtüşmektedir. Japonca birleşik fiilleri anlam bakımından incelerken de göreceğimiz gibi, işlev itibarıyla Japonca *sikari takeru* birleşik fiil yapısındaki *takeru* fiili ile Türkçe *azarlayıverdi* yapısındaki *ver-*, *düşüyazdım* yapısındaki *yaz-*, *alı-koydular* yapısındaki *koy-*, *gidedur* yapısındaki *dur-*, *okuyabilmiş* yapısındaki *bil-* veya *bekleyedursun* yapısındaki *dur-* fiilleri benzer dilbilimsel fonksiyonlar üstlenmişlerdir. Her hem Japonca hem de Türkçe örneklerde ikinci fiiller anlamlarından sıyrılarak birinci eylemin *nasıl* gerçekleştiğini ve *hangi tarzda* cereyan ettiğini göstermektedirler.

Bu soyutluk sıralamasında bir (1) ve iki (2) rakamlarıyla izah edilen durumlarda *takeru* fiilinin daha somut anlam ifade ettiği üç (3) ile dörtte (4) ise soyutluğun ve tasvirin daha hakim olduğu göze çarpmaktadır. Burada sadece *takeru* fiiliyle örneklendirilen soyutluk derecesi az veya çok olsa da F2 durumundaki her fiil tarafından sergilenebilir. Yalnız, bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki dillerde bu tür küçük anlam farklarını, en iyi, bu dili ana dili olarak konuşan kişiler görebilmektedir.

Semantik özellikler

Japoncadaki birleşik fiillerin tümünü semantik bakımdan kesin bir liste şeklinde sınıflandırmak oldukça zordur. Birleşik fiilleri oluşturan her bir fiil birleştiği fiilin anlamsal doğasına bağlı olarak yeni bir anlam kategorisi oluşturabilir. Yalnız, yine de birçok birleşimin gösterdiği ortak özellik, dilcilerle bu fiilleri sınıflama imkanı vermektedir. Tagashira, Japonca birleşik fiilleri kendilerini oluşturan fiillerin aralarında kurdukları semantik ilişkiler açısından altı başlık altında incelemektedir.

1. Sebep-Sonuç

Bu durumda birinci fiil, ikinci fiilin bildirdiği hareketin oluşması için bir vasıta veya bir sebep vazifesi görmektedir.

hikiageru 'çekip kaldırmak' < *hiku*: çek- *ageru*: kaldır-
Amerika no heitai ga Betonamu o hikiagete kara zyuunen ni naru
 'Amerika'nın Vietnam'da askerlerini çekmesi[nden beri] [çekip alması-çeker-
 rek alması] on yıl oldu' (Tagashira 1986: 48).

kakiireru 'yazıp girmek, işlemek' < *kaku*: yaz- *ireru*: gir-
Kono moosikomi-yoosi ni wa kazoku no koto o kakiireru ran ga mookete nai
 'Bu müracaat formunda aile bilgilerini girmek [yazıp işlemek] için bir bölüm
 konulmamış' (Tagashira 1986: 80).

Birinci fiilin ikinci fiilin gerçekleşmesine zemin hazırlaması olayı birleşik/sı-
 ralı fiil yapılarına sahip olan birçok dilde mevcuttur. Schönig (1984: 8) zarf
 fiil durumundaki birinci fiilin ikinci fiil için oluşturduğu durumu *обстоя-*
тельство 'şart, durum' kelimesiyle ifade eder.

Türkçe, *Hırsız parayı alıp kaçtı, Çocuk vazoyu kırıp döktü* gibi cümlelerde *al-*
mak ve *kırmak* fiilleri *kaçmak* ve *dökmek* fiillerinin sebebi veya bir nevi şartı du-
 rumundadırlar. Japonca *kiritaosu* '(ağaç vb. bir nesneyi) keserek devirmek' <
kiru: kes- *taosu*: devir- ve *hiki-dasu* 'çekip çıkarmak' < *hiku*: çek- *dasu*: çıkması-
 na sebep ol- yapılarında olduğu gibi.

2. Aktivite-Yoğunluk

Tagashira'nın yoğunluk olarak nitelendirdiği durum birinci fiilin nasıl mey-
 dana geldiğidir. Üçüncü derece soyutluk olayını açıklarken bahsettiğimiz
 gibi bu tür birleşik fiillerde ikinci fiil birinci fiilin nasıl cereyan ettiğini göste-
 rir. Bu durum Türk dillerindeki tasvir fiillerin işlevi gibidir.

yomiageu 'yüksek sesle ve net bir şekilde okumak' < *yomu*: oku- *ageru*: kaldır-,
 artır-

Watasi ga kono hon no tam eni eranda 200-go o hitotuzutu yomiageru kara, zibiki
da sagasite, sirusi o tukete kudasai

'Bu kitap için seçtiğim iki yüz kelimedenden her birini net bir şekilde okuyaca-
 ğım; lütfen onları sözlükte bul ve işaretle' (Tagashira 1986: 243)

sikaritukeru 'sertçe azarlamak' < *sikaru*: azarla- *tukeru*: ekle-

Ano okusan wa itinitizyuu gamigami zyozyuu ya kodomi-tati o sikaritukeru

'O kadın, gün boyunca çocuklarına ve hizmetçi kıza kaba davranıp onları
 şiddetlice azarlar' (Tagashira 1986: 175)

3. Tarz-Eylem

Birinci fiil, ikinci fiilin oluşması için gerekli olan tarzı gösterir. Örnek: *hai*
noboru 'sürünerek tırmanmak'; *daki orosu* 'kolundan tutarak yılmak' vb.

motidasu 'tutarak çıkarmak' < *motu*: tut- *dasu*: çıkar-
Kyoo no kaigi de wa sono mondai wa motidasanai koton i siyoo
 'Bugünkü konferansta bu konuyu açmayalım (**tutup getirmeyelim**)'
 (Tagashira 1986: 125)

4. Aktivite-Yön

İkinci fiil, birinci fiilin gösterdiği hareketin yönünü gösterir. *mi ageru* 'yukarı bakmak', *miru orosu* 'aşağı bakmak' vs.

Yoru ona oka no ue kara mati o miorosu to, akari no kirameku yakei ga totemo kirei desu
 'Gece, şu tepenin üstünden şehre [aşağı] bakarsan, şehrin pırıltılı silueti çok güzeldir' (Tagashira 1986: 111)

miageru 'yukarı bakmak' < *miru*: bak-, gör- *ageru*: kalk-, kaldır-
Nyuuyooku no Waarudo Toreedo Sentaa no tuin-tawaa wa hizyooni takaku, soba ni tatte tepen o miageru to kubi ga itaku naru
 'New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kuleleri çok yüksek, eğer yanlarında durup yukarı doğru baksan boynun tutulur' (Tagashira 1986: 101)

5. Benzer iki hareket

Her iki fiil de bir özne tarafından, bir olay karşısında arka arkaya, aynı anda yapılmaktadır. Fiillerden herhangi biri diğerine oranla semantik bakımdan önem arz etmez.

okiagaru 'kalkmak' < *okiru*: kalk-, *ageru*: kalk-, kaldır-
Daruma wa nando korobasarete mo sugu okiagaru
 'Ne kadar devirirsen devir, daruma bebeği hemen ayağı **kalkar**' (Tagashira 1986: 157)

tukekuwareru 'bir şeyi bir şeye eklemek' < *tukeru*: ekle- *kuwareru*: ilave et-
Kekkonsiki ni yobukei hito no namae omoituku mamani nanninka kakinarabete okimasita ga, tukekuwaeru beki hito o omoituitara osiete kudasai
 'Aklıma geldikçe düğüne çağırılmamız gereken kişilerin listesini yaptım, eğer listeye eklememiz gereken biri varsa lütfen bana söyle' (Tagashira 1986: 215)

6. İkinci fiilin oluşmasında birinci fiilin katkıda bulunması

Tagashira bu durumu anlatmak için zorlanmış olsa gerek ki, fiillerin durumunu tasvir etmek için kullandığı başlık, başlık olmadan öte bir açıklama mahiyetinde. Bu tür birleşik yapılarda birinci fiil, ikinci fiilin oluşması için bir sebep değildir ve fiilin oluşma tarzını da göstermeye yönelik değildir. Bu tür yapı daha çok (5) numaralı maddede anlatılan benzer iki hareket yapısının özelliğini yansıtır.

inarabu 'bir sırada oturmak' < *iru*: bir yerde bulun- *narabu*: sırada ol-, sıraya gir-

Nagai kaiguzukue no ryoogawa ni inarabu orekireki ni mazitte, sinzannono no watakusi wa tiisaku natte ita

'Uzun konferans masasının her iki tarafında oturan yüksek mevkili insanların arasında **oturmuş** yeni biri olarak kendimi gizleyebileceğim kadar gizlemeye çalıştım' (Tagashira 1986: 75)

yomikaesu 'tekrar okumak' < *yomu*: oku- *kaesu*: ayrıntıların üzerinde dur-, tekrarla-

Kontesuto ni oobosita tanpensyoosetu ga itiban ni nata to sirasete kita. Uresii tayorina node, suuzitu wa sono tegami o nando mo yomikaesite sono tabi ni yorokobi ni hitatta

'Bana, yarışmaya gönderdiğim kısa hikayenin birincilik ödülünü kazandığını ilettiler. Bu benim için o kadar sevindirici bir haberd ki birkaç gün mektubu tekrar **tekrar** okudum ve her okuduğumda içim sevinçle doldu' (Tagashira 1986: 244)

Anlamca kaynaşma veya deyimleşme

Belirtilen altı maddeye paralel olarak Japonca birleşik fiillerde her iki fiilin de gerçek anlamları dışında yeni anlamlar kazanıma özellikleri vardır. Bu durum bir tür deyimleşme veya anlamca kaynaşma olarak nitelendirilebilir. Bu durum semantik bakımdan Türkçedeki deyimlere benzemektedir. Ancak morfolojik olarak deyimlerden ayrılıp yazının başında şemalaştırdığımız birleşik fiillere benzemektedir. Bilindiği gibi Türkçe deyimleri meydana getiren unsurların sadece fiil olma mecburiyeti yoktur. Mesela, *dört gözle beklemek*, *iple çekmek* ve *kafasının tasını attırmak* vs. fiilleri içinde çok sayıda isim bulunduran birer deyimdir ve yalnızca fiillerden oluşmamaktadır. Bir başka ifadeyle, Türkçede sadece iki fiilin bir kurala bağlı olarak birleşmesiyle oluşan deyim grupları yoktur. Kurallı birleşik fiiller dediğimiz yeterlik, tezlik, süreklilik ve yaklaşma bildiren ve iki fiilden oluşan yapılar ise deyim olarak kullanılmamaktadırlar. Oysa Japoncada iki fiilin birleşmesinden oluşan bazı yapılar deyim anlamı da kazanmışlardır. Bu durumda yapıyı oluşturan fiillerin her ikisi de başka anlam kazanmaktadırlar. Türkçedeki kurallı birleşik fiillerde birinci fiil gerçek anlamından uzaklaşmaz, gerçek anlamından uzaklaşan unsur ikinci fiildir. 'Galip *oluverdi* cünd-i mağlup' (Gencan 1971: 262) cümlesinde *ol-* gerçek anlamında kullanılırken *ver-* gerçek anlamından tamamen uzaklaşmıştır.

Örnekler:

harikomu 'savurganlık yapmak' < *haru*: ger- *komu*: gir-

kirinukeru 'mücadele etmek, çabalamak' < *kiru*: kes- *keru*: geç-

korogaru 'ziyaret etmek, bir kişide davetsiz misafir olarak kalmak' < *korogaru*: yuvarlan- *koinu*: gir-

Nyuuyoku de sumu tokoro wa mada kimatte inai ga, toobun ozi no tokoro ni korogarikomu tumori da

'New York'ta nerede kalacağımı henüz bilmiyorum, fakat şimdilik amcamın yanında **kalmayı** planlıyorum' (Tagashira 1986: 93)

kurikaesu 'tekrarlamak, bir şeyi tekrar tekrar yapmak' < *kuru*: makaraya sar- *kaesu*: döndür-

Terebibangunu wa itigatu kara w asudeni hoosooita episoodo o kurikaesu dake de atarasii mono wa nai

'Ocak ayından sonra Televizyonlar tamamen eski programları **tekrarlarlar**, yeni hiçbir şey olmaz' (Tagashira 1986: 95-96)

toruageru 'mahrum etmek, elinden almak' < *toru*: elde et- *ageru*: kalk-, kaldır-

Mosi nanika no zizyoo de kono kenri o toriagerareru to, hizyooni komarimasu

'Eğer bir sebeple onlar bu haktan **mahrum** edilirlerse, çok zor durumda kalacaklar' (Tagashira 1986: 206-207)

Sonuç olarak denilebilir ki birleşik fiil yapıları, genetik akrabalığa bağlı olmaksızın, dünyanın farklı bölgelerinde konuşulan değişik dillerin sahip oldukları ortak bir özelliktir. Belki de diller yalnız fiil yapılarına bakılarak da tasnif edilebilirler. Birleşik fiil yapıları, Altay dil grubuna mensup olduğu tartışılan Japoncada da oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. İki fiilin zarf fiil eki fonksiyonu olan *Renyookei* formu sayesinde birleşmesi dolayısıyla morfolojik açıdan Türkçedeki ve diğer Türk dillerindeki kurallı birleşik fiillere çok benzeyen Japoncadaki birleşik fiiller, semantik bakımdan Türkçe yapılarla birebir örtüşmemektedirler. Buna rağmen örneklerde görüldüğü üzere bu fiiller birçok yönden anlamsal benzerlikler arz etmektedirler. Türk dillerine vakıf ve hakim olan araştırmacıların, aralarında genetik bağ bulunduğu kabul edilen diğer dillerde ve akrabalık bağı bulunmayan dünyanın başka dillerinde de Türk dillerindeki yapılar benzer fiil yapılarının bulunduğunu Japonca örneğiyle göstermeye çalışan bu yazı daha geniş çalışmalara kapı açmayı amaçlanmaktadır.

Kaynaklar

- Blake, B. J. (1994) *Case*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Clauson, Sir G. (1962) *Turkis and Mongolian Studies*, London: The Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland.
- Crystal, D. (1997) *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Oxford, UK: Blackwell Publishers.
- Demirci, K. (2003) *Descriptive Verbs in Kazakh*, Madison: University of Wisconsin-Madison. [Basılmamış doktora tezi]
- Gencan, N. T. (1971) *Dilbilgisi*, Ankara: TDK Yay.
- Haspelmath, M. – Ekkehard, K. (1995) *Converbs in Cross-Linguistic Perspective: Structure and Meaning of Adverbial Verb Forms – Adverbial Participles, Gerunds*, Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Korkmaz, Z. (2003) *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Z. (2003) *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Li, N. Ch. – Thompson, S. A. (1989) *Mandarin Chinese*, London – Los Angeles – Berkeley: University of California Press.
- Matthews, P. H. (1997) *Concise Dictionary of Linguistics*, Oxford – New York: Oxford University Press.
- Poppe, N. (1965) *Introduction to Altaic Linguistics*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Poppe, N. (1974) *Grammar of Written Mongolian*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Schönig, C. (1984) *Hilfsverben im Tatarischen*, Wiesbaden: Harrassowitz.
- Tagashira, Y. – Hoff, J. (1986) *Handbook of Japanese Compound Verbs*, Tokyo: The Hokuseido Press.
- Trask, R. L. (1996) *Historical Linguistics*, London – New York – Sydney – Auckland: Arnold.
- Yip, V. – Matthews, S. (1994) *Cantonese*, London – New York: Routledge.
- Kwaca: http://www.akan.org/akan_cd/Aliakan/course/U8-Grammar-p10.html
(26. 01. 2005).
- Renyookei: <http://coe-sun.kuis.ac.jp/coe/public/paper/outside/sano2.pdf>
(30. 01. 2005).
- Tetu-Dili: <http://www.linguistics.unimelb.edu.au/people/staff/rachel/sv.pdf>
(26. 01. 2005).
- Tetun-Dili: <http://www.ualberta.ca/~johnnewm/Tetun/gloss.html>
(Catharina Williams, Van Kilinken, John Hajek, Rachel Nordlinger)
(26. 01. 2005).